

Nagyatádi Horváth Tamás

A teljesség szilánkjai: irodalom

„erre jársz
itt szólsz velem
mindentudás
örökkévalóság”

Grandpierre Attila: Örökkévalóság

„Isten ugyanis teremtményeinek nemcsak létet ad, hanem a méltóságot is adja, hogy önállóan cselekedjenek, egymás okai és principiumai legyenek, és így együttműködjenek terve megvalósításában.”

A Katolikus Egyház Katekizmusából – 306.

I.

Időnként játszom. Egy titkos játékot, ha van negyed óra, vagy húsz perc üres időm. Amíg menetrendekhez igazodva közlekedek, addig mindig lesznek kitöltetlen, maradék perceim, tehát e játékot nem kell mostanában a rohanás oltárán feláldozni. A játék egyszerű, ha elmondom, akkor is titkos marad: teszek egy kis kört a buszállomás környékén, és mintha idegen volnék, úgy nézelődöm. És valóban, van úgy, hogy teljesen elvarázsolom magam. Kívülről nézem az én világomat, a siető, komor arcú embereket.

Minden rezdülés és mozdulat versé kerekedik, minden perc regénnyé tágul, és én, mintha egy különös tengerben volnék szivacs, ahol a vízben zacskós történetek instant porai oldódnak, hagyom, hogy átjárjon ez a többnyire mesterséges anyagoktól furcsa állagú, túlságosan emberi lé. És e különös tengerben egyre mélyebbre merülök, elhagyom a zavarost és a zaklatottat. A víz lassan elképzeltetlenül nyugodt és tiszta lesz, az utcán sétáló test nem fáj, nem akar és nem kér. Egy jel csupán, hogy helyileg erre-arra járok.

Ez a rám találó időtlenség többnyire a gyermekkor meghívása. Olyankor eszembe jut az az angyali kisfiú, aki a somogyi kisvárosban elkezd az óvoda, aztán az iskola udvarán túli életre eszmélni. Csak csodálkozik és mások csodálatára nem várja, hogy mielőbb felnőtté váljon. Megáll az Aradi és a Kossuth utca sarkán levő szobor előtt, felmászik rá, és odatelepszik az alak mellé. Már tudja, hogy nem való, mégis úgy hiszi, hogy tőle még elnézik. Aztán bezáródnak a gyerekkor kapui, és végzetesen kívül maradok. Olykor, mint én, mindenki döngeti azokat, hátha valaki behívja, mondván: „Tessék csak, jöjjön Horváth úr. Leszedem gyerekkora tereiről a takarókat. Mindent ott talál, ahol hagyta.”

Amikor így játszom, nagyon világos, áttetsző és egyszerű lesz minden. Nevetségessé válnak az emberi rohanás okai. Kisszerűvé válik fontosnak látszani. Megmagyarázhatatlanná válik minden, a szerzésre irányuló igyekezet. Aztán az órára nézek, és visszakapcsolok a menetrendek világába. A hirtelen felmerülés hatására egy darabig nem tudom megmondani, hogy melyik a valódi valóság – a létezés keszonbetegsége ez, de aztán tisztázódnak bennem a viszonyok, és megyek a dolgomra. Eltelik néhány perc, és az előbbi játék hangulata eloszlik, majdnem mintha sose lett volna.

Feltöltődve indulok tehát a buszállomás felé. Azt hiszem, azzal, hogy van ez a titkos játék, aminek adhatnám azt a nevet, hogy valóság csere, hallatlan előnyben vagyok azokkal szemben, akiknek ez nincs meg. A valódi, harmonikus életre törekvés, ami nélkül nincs egészség, számomra enélkül elképzeltetlen. A sosem végiggondolt szabadelvűsködés cinizmusában élők persze különböző

súlyosságú elfojtásaikra hallgatva kétségbevonják a teljességre törekvés létjogát, figyelmen kívül hagyva egyúttal azt is, hogy az ember egészsége javarészt a lélek egészségétől függ. Habár lényege szerint ez meditáció (és kontempláció), mégsem nevezhető annak. A meditáció szó tartalma erősen inflálódott, korlátozódott, amint bármi, ami az édesvízöntő korának divatporondjára került. A fáradt, törődő léleknek szüksége van a szellem nyugalmas, időtlen tengerébe való megmártózásra, amely vízben egyszerre gyerek és érett ember, egyszerre bölcs király és tudatlan senki. Idióta – Nietzsche bizonytalan fogalma szerint –, amely idiótaságot muszáj felvállalni.

Ebbe a tengerbe mindig egy-egy szívárványos gondolat-buborékkal merülök el, mert ebben a tengerben az ázó és málló szavak és a fogalmak akkor sem jelentenének semmit, ha egyébként a teljes elértéktelenedésük nem ment volna végbe.

Amíg az illatosított, színezett és ízesített felszín közeli vízben merülök, elfelejtem, hogy mi történt velem és körülöttem az előző percekben és napokban, a közelmúltban, hogy alaptalanná és semmivé váljak a körvonalazódó közeli jövő. Aztán mélyebbre érve megjelenek egy másik időben, illetve átkerülök egy másik helyre. Vagy a megélt, de jószérivel elfeledett '80-as évek elejére, vagy az imagináció magasabb szintjén, legalább annyira tisztán látható saját öregségembe – a különbség elhanyagolható, és még csak az sem számít, hogy az egyik biztosan megtörtént, míg a másiknak a lehetősége is bizonytalan. Teljes a csend és nincs indulat, amikor előkerül a hozott gondolat, mint például: mit jelent az, hogy tükör által homályosan, vagy színről-színre; mi az, hogy gén, szellem; mi a fogalom és a szó? És egyetlen körülmény sincs, se zavaró, se segítő – itt, ahol egyébként minden körülmény zavaró volna. Nincs filozófia, teológia, logika, racionalitás, hipotézis, spekuláció.

II.

Az elmélkedés egy másik dimenziója ez: a tudat visszahúzódik és figyeli a tudattalan tartalmak áramlását. Megpróbál onnan valamit áthozni, ami mindig sérül: úgy, ahogy a bánati bazsarózsás erdőt nem lehet helyrajzi számokkal arrébb költöztetni, az ősvilág mély kavargását sem lehet egyszerre emeletekkel feljebb hiánytalanul reprodukálni és félreértés nélkül egészében értelmezni. Ebből az eleve sérülten feljutó tartalomból vagy ennek a hiányából lesz aztán valamely műalkotás eszenciája.

Az utcák, a homlokzatok, a szobrok és a galambok, az emberek: egy éteri világ részeivé válnak. Az ötödik elem ritka anyagán át, csupán mintha valami végtelenül tiszta vízbe vetett, hullámozó vonalakból összerakott, önálló és öntörvényű műtárgyak halmaza volna a város. A szellem tengerének nyugalma ez a fogalom előtti idő, az üresség, a semmi, de nem a félelmetes, hanem a megnyugtató: az Ige, amely nélkül semmi sem lett. Ebben van az élet, és áramlik szerteszét, mint az emberek világossága, amely, ha befogadja a sötétség, világít benne. Rajta kívül semmi nem világít, és bárminek tűnjék, ami világít, ez az élet az, ami az Istentől való, aki az Ige.

Értelmes emberek szokták olykor egyik-másik történés vagy cselekedet okát firtatni, eredetét kutatni, de mindig megtorpannak, ha máshol nem, az utolsó lépés előtt. (És persze értelmetlenek is, de az ő szellemi kalandozásai egy más kategóriába tartoznak...) Megvan a tett indítéka: a szerzés vágya, aztán annak az eredete: a birtoklás vágya, aztán annak az eredete: az ösztön, a lélek mohósága – és mire egy ilyen láncolatban valameddig elérnek, előkerül számtalan szó és elmélet és fogalom. Ezek mainapság kivétel nélkül romlottak, vagyis az eredetüktől, az Igétől eltávolodottak – a felszín közeli vizek áramlatai, csupa felesleges adalékanyagtól mérgezetek (pl.: állományjavító, antioxidáns, savanyúságot szabályozó, fényező, természetazonos aroma és főleg édesítőszer).

Eme alapvető feleslegességük miatt van, hogy vitatkozni lehet rajtuk, és megegyezni egy kijelölt, közösen elfogadott, egyszerűsített értelemben, amit normaként, a kompromisszumra való hajlandóságként becsül nagyra a kor. Szemben a csupán tekintélyelvűnek tetsző és spekulatívnak mondott kinyilatkoztatásokkal. A különbség látszólag elhanyagolható: magaménak mondom-e azt a tudományt, amely szerint gondolkozom, vagy sem, mert aki magától szól, a maga dicsőségét keresi ugyanis.

Pedig a kinyilatkoztatások alapja az az Ige, amely az Istennél van, ami nélkül semmi sincs, ám ahova elér, és van élet és világosság, ott – kívülről nézve szubjektíve, egyébként isteni objektivitással – megkérdőjelezhető az utolsó lépés: kiderül a minden folyamatok és elméletek alapjait meghatározó fogalmak igazi értelme. Ebből a szempontból nézve például a beavatás nem más, mint az életet magát leíró fogalmak lélekben való helyreállítása (restaurálása), és az azok szerint való gondolkodás új kezdete, átlényegítés és átlényegülés. Akkor belátjuk, hogy a tudomány nem a miénk, mert ami a miénk lehet belőle, az csak a büszkén és gögösen uralkodó pozitívista szellemiség, ami a test szerint lehet hasznos és gyógyító, de a lélek szerint sötétség, amely nem fogadja be a világosságot.

Istenes élmény az, amikor a mindennapi, bűnben élő, végülis élet nélkül élő ember abban a kegyelemben részesül, hogy – elsősorban, ha csak egy rövid pillantra is – megpillanthatja egy talán fáradt percében a szellem nyugalmas óceánját, amit aztán nem feledhet. Sőt, sóvárogva fogja kívánni, legtöbbször önmaga előtt sem bevallva, a lélek sötét éjszakájában, a kinti sötétségben, ahol a fényről nézve, érezve csupán fogcsikorgatás és fájdalom van. Ez a kegyelmi pillanat pedig, ahogy az életben, mindenki más életében elérkezik egyszer, mert sokan vannak a meghívottak. A kegyelem idején a világosság a körvonalak nélküli misztikum homályából előlépve ragyog fel, hogy bemutassa az új eget és az új földet. Márpedig a harmónia kezdete az, amikor a két világot: a sötétség és a világosság világát képesek vagyunk a világosból nézni, mert a sötétség a világosságot nem fogadja be. Ezért kell kilépünk a fényre – élve vagy halva: mindegy.

Kilépni a fényre: katarzis, visszalépni onnan: tragédia. Nagyon fáj, hogy gyarlóságomnak és a menetrendek szigorú, számító világának köszönhetően arra az életre hivatkozva, amely valójában ott szűnik meg, újra és újra kitagadom magam a világosságból, a sötétség partjainál lehorgonyozva. Örülök, amikor boldog, ujjongó lélekkel könnyeket fakaszt belőlem a katarzis, és megszűnik az idő. De hogyan tudná a magunk érzékeny fajtáját bárki követni, hiszen a katarzis a legkevésbé sem választható?

Jézus tüzet hozott a világra. Az egy bőrben meghasonlott dolgok súrlódásakor újra és újra ez a tűz lobban lángra. A világosság és a sötétség határán újra és újra a meghasonlás máglyája lobban fel, de ennek a tűznek a fénye nem a világosság fénye. Csak útjelző. Akit elér a tüze, az megvédegetett lesz. Isten jelével igazából és örökösén megpecsételve, aki tudja, hogy merre menjen, vagy merre ne menjen. Vagyis tudhatja, ha szembe mer vagy tud nézni önnön mélységével. A mélység minden esetben meg akar nyilatkozni, mutatkozni, akarva, hogy kövesse a külső ember. Ebből a keresztségéből lesznek a drámák, amelyek megtörik a sötétséget a szív körül. A követők, a rajongók ilyenek, Szent Ferenc volt ilyen. Ha ez ellen hadakozik a sötétség teremtette én, és menekül előle: kiég. A kiégés sokszor hirtelen megtisztuláshoz vezet, és a Saulból Pál lesz, de a kiégés legtöbbször élethosszig tart. És az élet bevégeztével a kiégettek nem viselkedhetnek másként, mint a jobb vagy a bal lator, akik Jézussal egyszerre feszítették meg. Mi, egyszerű bűnösök, ha ritkán is, de a tragédiákon túl részesülünk katarzisban.

III.

Az egzakt tudomány meghatározó szempontjai szerint azonban a katarzis nem tartozik a megismerés kategóriái közé. Holott a katarzis és az elrévedés élménye nyitja meg a felfogható és megismerhető transzcendens kapuit, az igaz alapokon álló tudománynak pedig jórészt ebből kell, ha nem is építkezni, de kitartást és intuíciót nyerni. A katarzis és az elrévedés egyszerre könnyíti meg a világ titkainak értelmezését, tanítja az Isten szeretetét és ad élményt. Így válik a hagyományok misztériózus tudományának, vallásának és művészetének közös vonásává, elvezetve a mindenben fellelhető és nélkülözhetetlen eszenciálishoz, törvényhez és harmóniához.

Távlatot nyit az emberi létezésben a szárnyalás ősi álmával. Mindnyájan megálmodjuk valamilyen formában azt, ahogy kívülről látjuk, amint egy zöldellő lejtőn lefelé iramlunk, aztán a domboldal hirtelen meredélyé válva elmarad talpunk alól és szállunk, körözve felfelé, aztán zuhanunk, és ahogy a földbe csapódnánk, valami elkap és megtart minket – vagy nem. Az egyik legegyszerűbb álom, aki még álmodja ezt, annak fonják még az élete fonalát, nem hatalmasodhatott el rajta a sivár

emberi szürkeség görcse. Polihisztor tudósok egy új kor hajnalán képzelték azt, hogy az ember így fog szállni, aztán a hömpölygő történelem kiábrándította vagy eltaposta az őket követő lelkes, igaz emberek hadát.

Ezen út helyett, amikor halvány lehetőség lett volna a világ anyagi alapjainak az aranykor hagyománya szerinti összefogására, afféle értelmes emberek alkotmánya kezdett kialakulni a ma tudományának kezdeteként. Utólagosan nincs mit szépíteni, legfeljebb bonyolítani lehetne további magyarázkodással, azonban a szellem dolgai nem tinta és papír szerint való dolgok. A papság princípiumait magukénak követelő tudós leleplezők élet-halál harcban a hatalomért, már akkor a kialakuló polgárság csatlósaként, eltántorították a történeti új kor emberét a reneszánsz valóságosabb irányától és értelmétől. Bemutatták a pápaság visszaéléseit, a papság eltávolodását az égtől, és – más eszmék mellett, leegyszerűsítve – azt kezdték mondani: az égben nem lakik senki, ha ezt mind hagyja – ez a „komoly érv” azóta is visszatér az egyszerű ateisták arzenáljába („i think that god“s got a sick sense of humor| and when i die i expect to find him laughing” – nagyjából: azt gondolom, hogy isten humorérzéke beteges, és halálomkor, ha rátalálok, talán akkor is épp nevetni fog. (Martin Gore: Blasphemous rumours). Csakhogy nekik is oda kellett a megüresedett helyre tenni valamit, istenpótlékot.

Aztán észrevették, hogy hiába fantáziálnak, mindig csak oda kerül valami. Fokozódott a szkepszis, a bizalmatlanság és a gőg. Azóta is mindig valamely ösztönszülte, tetszetősre, de legalább elfogadhatóra mázolt, barkácsolt utópia irányába fut a civilizáció fejlődésnek mondott eredője. Csak a posztmodernnel és a liberalizmussal jutottak el oda, hogy megszülessenek a kiforrott retorikai eszközök arra, hogy (virtuálisan) üresen tudják tartani azokat a helyeket, amelyeket valaha természetesen töltött ki a gondviselés számos megnyilatkozása. Ezek a metafizikailag gyökértelen eszközök azok, amelyek néha a gondolkodóban is a történelem végének érzetét keltik. Elérve gyakorlatilag azt, hogy miután minden, valaha egyszer elképzelt, új irányzat kifejlődött és másikkban elenyészve eltűnt, azt mondassák, hogy a szétforgácsolódás végérvényes. És azt mondassák, hogy amennyiben ez kívánatos és eszmei tisztaságánál fogva magasabb helyet foglal el az ezt megelőző, és idáig vezető irányzatok között – az emberi szabadságeszményre hivatkozva: igen! – finoman, a jó ízlést nem sértve, minden egységesítési és egységesítési, kiteljesítési és kiteljesítési törekvést a perifériára kell szorítani, mintha mindig is ott lett volna.

Vagyis amint utóbb végbe kellett vinni a hatalmi ágak feldarabolását, meg kellett erősíteni az emberi megnyilatkozás végső formáinak szétválasztását (vallás, művészet, tudomány: ez elég régen megvolt) és üresen kellett tartani Isten trónusait és templomait, hogy a gondolkozás mozgásterét csupán jó megjelenésű ideológiák legelőjére és kaszálójára lehessen szűkíteni. Például úgy, hogy a vallás magánügy, ezért társadalmi léptékben mégha meghatározó is, nem vehető az egyértelmű közügyek, pláne szervezete a hatalom birtokosai közé. Vagy: a racionalitás határán túlira hivatkozó dolgokat a (kívánatos, megőrzendő, szélsőségtől és szélsőségesnek mondhatótól távoltartandó) társadalmi rend és vívmányok megtartása érdekében kiemelt figyelemmel kell követni. Ezzel, ha kimondatlanul is, az igaz alapokon nyugvó egyház (eklézsia) kikezdett tanítását az UFO-hívók képzelgésai mellé téve gyakorlatilag ellehetetlenítik annak minden megszólalását, elvitatják a komolyságát és a kompetenciáját a világ be- és átrendezésében. És lehet, hogy nem is a két legtipikusabbat említettem. Mégér ez a kérdés önmagában néhány könyvet, már csak azért is, mert kitartó kutatással és szívós munkával, a tudomány rögzített módszereivel is kimutatható az előbbi, szóvirágos szárnyalás megalapozottsága. Itt csak jelezni kívántam, hogy mire gondolok.

IV.

És a menetredek világában sokszor érzem, hogy tarthatatlanok az efféle okfejtések, ami miatt néha oda jutok, hogy feladom a fel-feljelő világosság keresését. Hiszen olyan sokan csak itt keresik és találják meg boldogulásukat, boldogságukat. Oly sokan itt rendezik be mindenféle mennyországukat, itt találják meg személyes és személyükkel együtt haló istenüket („olyan édesek azok az énekelgető

krisnások” – ezzel a sületlen, vulgáris idézettel persze nem áll szándékomban azt mondani, hogy az ő istenük különbözne a mienktől) és itt küzdenek az egyedüli saját igazságukért.

Igazolja-e gondolat, elképzelés, felfogás, tett, magyarázat vagy életvitel helyénvalóságát az, hogy az emberek nagy sokasága egyként ember benne? Természetesen nem; az élet szentségének elfogadása az ember részéről ugyanúgy egyéni eltökéltség kérdése, mint az, hogy a csikkeit nem dobálja szanaszét. Habár sok illúziót szül a tömegek masszaszerű viselkedése, ami sokakat téveszt meg és tesz elbizakodottá. Aki eltökélte magát a keresésben a gondviselés szerint, annak, ha van előtte példa, ha nincs, meg kell különböztetnie magát a bármilyen idők és helyek, bármekkora tömegek és magányosok beidegződéseitől, megszokásaitól. Kényelmes életet lehet a mindenkori, most épp a „teljesítsd ki, valósítsd meg önmagad” szlogen jegyében fogant szabad áramlatban egy úszó rönkhöz kötözötten élni, de igazat, alázatosat és tisztát aligha, hanemha az igazak nyájában.

Akkor most az a kérdés, hogy szakítani akarok mindazzal, ami a történelem folyamán felhalmozódott, mint az emberiség közös kincse és tudása? Azzal, amire minden megszólalás, mint közös alapra épül, (mint halom hasított fa...) mert fölösleges és lehetetlen minden mondatot összes felmerülő viszonylatával együtt, az emberi ész értelmezhetőségi korlátain belül részletezni? Volt úgy, hogy amíg még a keresés eredeti hevében égtem és úgy is beszéltem, ajánlották többen vagy rákérdeztek, hogy akkor miért nem szakítok ezzel a civilizációban való étellel? Az igazat megvallva: akkor nem tudtam őszintén megválaszolni, de most már nyugodtan mondom, hogy nem tehetem. Nem akarok modern remeteségbe vonulni a sötétség puszta peremvidékére, nem akarok az örökös hajnalodás földjére költözni – nagy valószínűség szerint azt a legnagyobb elhatározottság mellett sem tudnám megvalósítani. Nekem itt van dolgom, itt vannak álmaim. Mint ahogy némely elkeseredésemkor sem gondolom feladni azt, amit eddig egyetlen igaz iránynak gondoltam, hittem és tudtam.

Csakhogy, emlékeztetve mindenkit arra, hogy az Úr egyszer már elpusztított egy Babel-tornyot, félek, mikor zavarja össze újra a nyelveket. Mert a próféták dolga, hogy egy nyelven megértsék egymást, és nyelveken szóljanak, de az embereknek nem dolga egyik sem. Mert valahányszor közös nyelven beszélnek az emberek, és földi vágyak, indulatok, szenvedélyek kielégítését remélve a magasságba vágnak, összezavarodik minden erőfeszítésük és mintha isten haragja sújtana le, összedől a mű. A sötétségben termett ötletek csak a sötétségre érvényesek; valahányszor a világosságba vezető szerkezetet építenék a sötétség anyagából, az összeomlik, ha a világosság megéri.

Pedig a Babel-tornya a civilizált világ minden sarkából jól láthatóan épül. Széles, szürke alapja, keskenyedő, íves felépítménye millió színben pompázva egyre közeledik az ég felé. Az állványokon a föld minden népe közül a legsikeresebbek serénykednek pokoli zajt keltve. Van, aki az építőanyagot húzza felfelé; van, aki a falat rakja; van aki a szürkeséget mázolja. Sokszor felteszem a kérdést magamnak: dolgoznék-e én is azon az építkezésen? Bevallom, csak nem régóta talált rám ez a kísértő kérdés. Sokáig nem találhatott rám, mert elkáprázva abban éltem, hogy ott a helyem. De a férfi elhagyja a gyermekhez illő dolgokat. Elhagyja gyerekes viselkedését, amint felismeri, hogy képes már megkülönböztetni a káprázatot a valóditól, felismerni, hogy e világ a káprázatot nevezi valóságnak, a valódit pedig bármi egyébnek.

V.

Mindezek után könnyebben mondom el, hogy mi nekem az irodalom. Azért csak e hosszadalmas és nehéz írás végén, majdnem elrejtve mondom ki azt az egy mondatot, hogy számomra az irodalom, mint az összetört teljesség egy szilánkjá, a megmerítkezett gondolatról való igaz beszéd művészi nyelve, mert meg vagyok győződve arról, hogyha eme véleményemet rögtön a cím után közlöm, akkor azt igazolandó minden bekezdésben meg kellett volna fogalmaznom egy visszautalást, ha nem magyarázkodássá vált volna az egész erőfeszitésem. Így azonban, talán valamiféle várakozást is fokozva, ha volt valamely olvasómban ilyen, záróköként helyezem írásom boltozatára. Az így előkerült gondolat-fonatról pedig bevallom: immár évek óta egyre világosabban lesz kíséretem, támasztékom és talapzatom.

Mert azon túl, hogy por és hamu, mik vagyunk mi? Először is teremtmények, ez mindenkire kötelező érvényű. Azokra, akik dicsérik az Urat és azokra is, akik bármi okból kifolyólag erre képtelenek. Másodjára emberek vagyunk. Emberek, akiket Isten a maga képmására teremtett. Harmadjára pedig valamely nemzet fiai, lányai vagyunk. Ezek a legfontosabb ismérveink, amelyek alapján azonosíthatók vagyunk, amelyekről gondolatainkkal, terveinkkel, törekvéseinkkel üzenünk és amely hármasságot minden megnyilvánulásunkkal alátámasztunk, olykor épp elvetéssel vagy tagadással. Tehát van valahol egy határ, amelyen többnyire innen mozog az igaz, a szép és a magas irodalom élő lelkülete.

Ezzel egyáltalán nem akarom a vallásos irodalomra korlátozni a szépirodalmat, és aki ezt hiszi, az téved. Az irodalom legnagyobb művei közül mindre igaz az, hogy ezzel a behatárolással nem kerülnek kívülre a bővli-, a látszat- és a tömegirodalom világába, mert valahányban fellelhető az Isten képmására teremtett lélek gyötrődése, vívódása és öröme, az anyagba zárt szellem végtelen ismerkedése önnön képzeletével, a harmóniára törekvő, kereső, reflektáló és mérlegelő létezés. E momentumok felleléséhez elég csak figyelmesen olvasni – végülis ez a legszigorúbb rosta. Ami csak látszatra szépirodalom, az mindig fennakad ezen. A legkülönbözőbb írásokkal szemben felhozható egyéb elvárások és követelések csak eztán következhetnek. Tartalom, stílus, érthetőség, a korszellemhez való viszonya: másodlagosak. Persze, ha csak e másodlagos kritikai ismérvekhez igazítom valamely műről alkotott véleményemet, akkor válik érthetővé a jelenlegi „egyszer mindent ki kell próbálni” karneváli elve, az időszerűség kérdése, és a magaskultúra fenntartásának hiábavalósága. Megszűnik a legfontosabb mérce az át- és félreértelmezett pogány termékenységkultusz megalomániás világmárában.

Nekem az irodalom csak akkor irodalom, és minden más művészeti alkotás is csak akkor az, ha alkalmat ad az elmélyülésre és a hasonulásra, de még inkább a beleélésre. Ha segítségével Isten világát egy újabb nézőpontból tudom megismerni, képei szerint egy újabb árnyalatot ismerek fel a már bejárt világban. Ha messzebb visz a végső dolgokon való gondolkozásban és segít világosabbá tenni azt, akkor megbocsátható sok, egyébként bosszantó sutasága. Ha nem akar látszani, de megmutat valamit, akkor azzal olyan erényt gyakorol, amely mellett eltöprel bármely szerző minden emberi hibája. Oldozza fel görcseimet és tegyen könnyűvé vagy döngöljön földbe. Az irodalom misztérium kell legyen, példázatok örökös ismételt sorozata! Mint egy ezer évig folyamatosan játszható színpadi mű, amelynek állandósága és változatossága olyan, mint a tüzek lánglobogása. A műalkotásokban ott kell égni a szerző lelkének lenyomata, ha kell csökönyösen és rögeszmésen, hogy mindenki lássa meg, mit vél élete értelmének. Vagy ellenkezőleg, legyen olyan üres, mintha Isten háza volna két mise között, hogy abból a hiányból legyen kiolvasható a szerző végtelen keresése és törekvése. Itt nincs középső út.

Az újdonságnál fontosabb az állandóság, hiszen az újdonság igazából abszurd, nem létező kategória. Ami újdonság volta miatt több valaminél, vagyis nem csupán újszerűsége miatt, az valójában csalás és semmisség. Ami újszerű, arról tudom, hogy a kaleidoszkóp egy újabb képe, ami újdonság, arról tudom, hogy a széttört kaleidoszkóp összesöpört, színes üvegszilánk halma. A történet elhanyagolható mozzanat, amennyiben nem a gondolati sűrűség oldásához vagy árnyaltabb megragadásához kell. Van egyfajta teremtményi tudatosság, ami az ateista szerzők művén is átsüt a készülő mű iránti alázatosságban, a szeretetben, mert ő is (egyszerre) egyszerűlöttjét küldi magából, mint az Úr. Az esetleges dolog is rejthet kincset magában, ha nem akar kizárólagos lenni valamely ideológikus eszményhez kapcsolódva, ha nem akarja a történeti időben megmutatkozó gondviselést valódi kételkedés nélkül elvetni, és ha képes megnyitni bizonyos metafizikai távlatot.

Azt gondolom, hogy az igazi irodalomnak a magas kultúra nagyon is létező, eleven mezején úgy kell lobognia, mint annak a misztikus máglyának, amelyről az előbb azt írtam, hogy útjelző a hajnal földjén, és amely bélyeget süt az arra elidőző homlokára, Isten bélyegét. Az a máglya ott egy kereszt közepén lobog, ahol a nappal és az éjszaka határát kettészeli a mélységbe és a magasságba vezető fényes létra. Ez az a személyes kereszt, amit kinek-kinek mint a magáét kell megtalálni és elfogadni. Vallásban, tudományban és művészetben, keservekkel, örömeikkel – minden nap, a világ végezetéig...